

Wederkerigheid én afhankelijkheid

Het Haagse kerkasiel in diaconaal perspectief

Over het kerkasiel dat van 26 oktober 2018 tot 30 januari 2019 plaatsvond in Buurt-en-kerkhuis Bethel in Den Haag, is ongelooflijk veel geschreven. Ineke Bakker kijkt vanuit het nog onderbelichte perspectief van de helper naar wederkerigheid tijdens het kerkasiel.

In de recent verschenen bundel *Dat wonderlijke kerkasiel. De non-stop viering in de Haagse Bethelkapel (2020)* reflecteren theologen op de betekenis van het kerkasiel. Wat hierbij opvalt is dat er nog betrekkelijk weinig is nagedacht over de betekenis van het kerkasiel voor het diaconaat. Dat is wellicht ook niet zo verwonderlijk, omdat het kerkasiel zelf diaconaat in optima forma was. Want als diaconaat

het 'handelen vanuit en door kerken en andere door het evangelie geïnspireerde groepen en bewegingen, dat gericht is op het voorkomen, opheffen, verminderen dan wel mee uithouden van lijden en sociaal-maatschappelijke nood van individuen en van groepen mensen én op het scheppen van rechtvaardige verhoudingen in kerk en samenleving' (Crijns 2004, 392) is,

Het kerkasiel in het buurt-en-kerkhuis Bethel in Den-Haag, een van de locaties van Stek – voor Stad en Kerk, begon op vrijdag 26 oktober 2018 en eindigde op woensdag 30 januari 2019. De doorgaande viering die het kerkasiel ondersteunde duurde 2306 uur. Er deden in totaal 980 verschillende voorgangers mee, duizenden bezoekers en talloze vrijwilligers. Het kerkasiel was een antwoord op de kloep op de deur van de familie Tamrazyan, die al enkele weken in een kerk in Katwijk verbleef, maar daar niet langer kon blijven.

Met dit kerkasiel wilden de Protestantse Kerk en Diaconie Den-Haag en hun uitvoeringsorganisatie Stek de familie Tamrazyan bescherming bieden, maar ook de regering oproepen tot een verruiming van het kinderpardon voor enkele honderden gezinnen in een vergelijkbare situatie. Steun kwam van vele kerken uit het hele land en zelfs uit het buitenland, maar er ontstond ook enige discussie over de vraag of vieringen hiermee ten onrechte werden ingezet voor een politiek doel, of dat hier juist de kern van liturgie zichtbaar werd.

dan was het kerkasiel dat zeker. Niet alleen werden de nood en de grote onzekerheid over bestaan en toekomst van het gezin Tamrazyan zoveel mogelijk verminderd, er werd ook hard gewerkt aan het opheffen van die onzekerheid door het verkrijgen van een verblijfsvergunning.

En vanaf het allereerste begin werd de inzet voor de familie Tamrazyan gekoppeld aan het pleidooi voor een verruiming van het kinderpardon. Zo werd ook ingezet op een humaner asielbeleid en daarmee op rechtvaardiger verhoudingen in de samenleving. Enkele honderden in Nederland gewortelde kinderen en hun ouders zouden ook een verblijfsvergunning moeten krijgen. Lobby richting de betrokken staatssecretaris en politieke partijen maakte integraal deel uit van de inzet van Protestantse Kerk en Diaconie en hun uitvoeringsorganisatie Stek.

Helper en geholpene

Naast de non-stop viering werd het gezin ook praktisch diaconaal ondersteund. Met veiligheid, woonruimte, geld en producten voor maaltijden, kleedgeld en tal van andere zaken die eraan moesten bijdragen dat het loodzware bestaan in een beperkte ruimte zonder perspectief op verbetering op de korte termijn, leefbaar bleef. Zo ondersteunden medewerkers van Stek en de vele vrijwilligers het gezin, week in week uit. Veel diaconaler kun je het niet krijgen. Valt daar nog iets aan toe te voegen?

Toch denk ik dat het belangrijk is om te reflecteren over mogelijke gevolgen van het kerkasiel voor het nadenken over het diaconaat. Ik wil dat doen door kritisch te kijken naar wat het kerkasiel betekende voor een van de lastiger

aspecten van het diaconaat: de machtsverhouding tussen helper en geholpene, tussen diaken en mens in nood. Ik beperk mij hier noodgedwongen tot het perspectief van de helper, de gever. Het diaconaal perspectief van de mensen in nood, het perspectief van het gezin Tamrazyan zelf, verdient beslist een eigen studie.

Wederkerigheid

Al decennialang wordt er in het denken over diaconaat gesproken over het belang van wederkerigheid (Miedema 2005, Van Waarde 2017). Tegelijkertijd is het ook duidelijk dat daar in de praktijk vaak weinig van terechtkomt. Er is immers in bijna alle gevallen een (aanzienlijk) verschil in economische, sociale of politieke macht en positie tussen de diaken, diaconaal werker of helper enerzijds en de mens(en) in nood anderzijds. Zeker op lokaal niveau en in directe contacten tussen hulpgever en hulpvrager is wederkerigheid een moeilijk bereikbaar ideaal.

In *Wederkerigheid in het diaconaat?* benadrukt Miedema dat het oecumenisch diaconaat wederkerigheid als (kwaliteits)norm stelt. Maar hij erkent meteen dat een norm stellen niet wil zeggen dat het dan ook meteen werkelijkheid wordt. ‘Het gaat hier om ‘zo zou het moeten’, niet om ‘zo is het.’ (2005, 162).

Hij onderzoekt de voorwaarden waaronder die wederkerigheid kan ontstaan. Hij maakt daarvoor gebruik van onderzoek van de Amerikaanse cultureel-antropologe Ruth Behar in Mexico, die een drietal criteria ontwikkelt voor wederkerigheid in interculturele communicatie. Miedema past deze criteria toe in het diaconaat. Hij definieert diaconaat als ‘relatievormende en

• *Wederkerigheid veronderstelt nieuwsgierigheid, vergt grensoverschrijding*

wederkerige communicatie in de context van de asymmetrische verhoudingen’ (2005, 162).

Voorwaarden

Zo komt Miedema tot drie voorwaarden voor wederkerigheid. De eerste is het *identificatieverbod*. Dat betekent dat de hulpgever zich niet identificeert met de hulpvra(a)ge(st)r, maar het verhaal van deze op zichzelf laat staan. Afstand is noodzakelijk. De tweede voorwaarde is de *eigen situering* van de hulpgever. Deze moet zich bewust zijn van de eigen machtspositie in de samenleving. En als derde voorwaarde benoemt hij een specifiek aspect van die machtspositie: de *definitiemacht*. De hulpgever bepaalt immers de aard van het probleem van de hulpvrager. Het onderkennen daarvan is eveneens belangrijk.

Op basis hiervan komt Miedema tot de conclusie dat erkenning van eigen kwetsbaarheid een fundamentele voorwaarde is voor wederkerigheid (2005, 159). Wederkerigheid begint wellicht pas wanneer mensen erkennen dat hun situatie nauwelijks wordt gekenmerkt door wederkerigheid, behalve wanneer het hierbij gaat om ‘voor wat hoort wat’, om een ruilrelatie (*do ut des*). Wederkerigheid tussen mensen veronderstelt nieuwsgierigheid naar elkaars verhalen en kijk op het leven. Zij vergt grensoverschrijding (2005, 163).

Ook Van Waarde benadrukt het belang van *interesse* en van *wederkerigheid als giftstructuur* van geven, ontvangen en teruggeven en werkt dit verder uit, met name voor de *exposure*-be-

nadering (2017, 145-162). Hij ziet met Buber in de wederkerige relaties niet alleen het gegeven dat mensen persoon worden ‘aan elkaar’, maar ook de mogelijkheid van een intensivering van de relatie met God.

Miedema kiest voor de term *bondgenootschap*. Voortbouwend op het denken van Klaus Müller, die zich verdiepte in de klassieke joodse benadering van diaconaat, komt hij tot het benadrukken van het bondgenootschap tussen hulpgever en hulpvrager; beiden zijn mens en daarmee beeld van God en dus gelijkwaardig. Zij zijn diaconale partners in een *bondgenootschap* dat boven beiden uit wijst.

Het diaconaal handelen speelt zich immers af binnen de dialectiek van ethiek en eschatologie. Dat bondgenootschap verwijst naar de toekomst van het Rijk van God. Het vestigt dit niet op aarde, dat zou een illusie zijn. Maar het kan het machtsverschil wel tijdelijk doorbreken, als een soort ‘sabbat’. Barmhartigheid en gerechtigheid storen de asymmetrie en bevrijden de communicatie van de scheve verhoudingen, niet voorgoed, maar tijdelijk (2005, 165-166). Daarmee komt wederkerigheid in zicht.

En de praktijk?

De vraag is nu in hoeverre het in het kerkasiel gelukt is om werkelijk tot een wederkerige relatie te komen. Op het eerste gezicht lijkt daar geen sprake van. Veel ongelijker kan het niet: de vrijwilligers en stafkrachten van Stek konden gaan en staan waar ze wilden, de leden van het gezin Tamrazyan konden het gebouw niet verlaten en waren zelfs te bang om even in de tuin te staan. Voor alles leken zij afhankelijk van de hulpverleners.

Maar juist dit enorme verschil in positie maakte het ook van meet af aan voor iedereen duidelijk dát er sprake is van een groot verschil in machtspositie: het gebrek aan vrijheid, aan zekerheid, aan een minimaal toekomstperspectief, maar ook de noodzaak om voor alle materiële zaken een beroep te moeten doen op anderen zorgde ervoor dat het bewustzijn over de eigen positie, de eigen situering van de hulpgevers zich elk moment opdrong. Dit maakte de afstand tussen hulpvragers en hulpgevers glashelder. Ondanks alle meelevens en grote betrokkenheid, was het onmogelijk om je als hulpgever te identificeren met de gezinsleden, want zij bleven achter als jij vertrok.

Tegelijkertijd waren de gezinsleden bepaald niet alleen ontvangers van hulp. Ze nodigden velen uit om mee te eten en waren geweldige koks. Ze deden actief mee in de vieringen en hadden daar vaak een inhoudelijke bijdrage. Vooral hun geloof bleek een grote inspiratiebron en aanstekelijk vuurtje voor de vele aanwezigen in de kapel. Ze lieten soms bezoekers zelfs hun eigen (bijna verdwenen) geloof (her)ontdekken. Ze hadden zorg voor de vrijwilligers. Was er zo sprake van wederkerigheid, van een bondgenootschap tussen hulpgevers en hulpontvangers dat verwijst naar het Rijk van God, waardoor scheve verhoudingen – al is het maar tijdelijk – doorbroken werden?

Bondgenootschap

Ik denk dat zowel in de viering als in de politieke lobby achter de schermen dat bondgenootschap in het zicht van het Koninkrijk gestalte kon krijgen.

Dat de leden van het gezin Tamrazyan heel regelmatig in de vieringen meededen, maakte zichtbaar dat ook zij zich deelgenoot voelden van de beweging om te pleiten voor een verruiming van het kinderpardon en zo recht te doen aan de honderden in Nederland gewortelde kinderen.

Minder zichtbaar, maar niettemin van groot belang voor het slagen van deze verruiming was de politieke lobby, die door een klein groepje mensen in de richting van staatssecretaris en politieke partijen vorm kreeg. Er werden indringende gesprekken gevoerd met ambtenaren van de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) en met leden van de Tweede Kamer. Die gesprekken waren steeds vriendelijk, de gesprekspartners uitten respect voor het kerkasiel en de inzet van de kerken, maar bewogen werd er niet. Wekenlang leek er geen enkel perspectief op een verandering van standpunt, met name van het CDA. Die gesprekken maakten deel uit van dat wonderlijke bondgenootschap dat gezin en kerken en vrijwilligers aangegaan waren, in het zicht van het Koninkrijk.

Dilemma's achter de schermen

Als directeur van Stek was ik intensief bij die gesprekken betrokken en zag ik ook hoe onwrikbaar de standpunten waren. De druk op de Stek-organisatie, die de praktische uitvoering van het kerkasiel op zich nam en bij de lobbybesprekingen betrokken was, werd zeker in de weken na Kerst steeds groter.

Een beleidssecretaris die steeds vaker wel drie nachten per week in Bethel was, een afdelingsmanager, die woordvoerder van het kerkasiel was en meer dan voltijds voor het kerkasiel werkte,

de tweede afdelingsmanager die vele uren bezig was met de planning, coördinatie en ondersteuning van de vele vrijwilligers, de communicatieadviseur die een halve baan had aan alle Twitter- en Facebookactiviteiten, de secretaresses die niet meer aan hun gewone werk toekwamen.

Naarmate het kerkasiel langer duurde en het perspectief op een redelijk snelle oplossing uit het zicht raakte, werd de druk op de mensen en de organisatie steeds groter. Het leidde tot dilemma's. Was het nog wel verantwoord om door te gaan? Konden we het nog wel volhouden? Werd de druk op het gezin niet te groot? Maar stoppen kon toch ook niet?

We konden het gezin niet op straat zetten. Stek zou alle geloofwaardigheid als diaconale organisatie verliezen. Niet alleen naar buiten, maar ook voor alle andere vluchtelingen die een beroep op Stek en Diaconie doen. Dat gewone diaconale werk – de opvang en ondersteuning van honderden ongedocumenteerden en mensen in armoede – moest toch ook doorgaan? Was het gerechtvaardigd om zoveel tijd en middelen in één gezin te steken? Kortom, het was complex.

Afhankelijkheid

Terugkijkend kan ik zeggen dat ik nu zie hoe in die twee laatste weken vóór de omslag van het CDA, het gezin en de organisatoren van het kerkasiel niet alleen bondgenoten waren, maar ook deelden in hun afhankelijkheid van de overheid.

Normaal gesproken heeft een diaconale organisatie voldoende macht en middelen om het nodige te doen, maar in dit geval was ze geheel afhankelijk van besluitvorming die elders lag.

En wekenlange lobby en steun vanuit tal van hoeken leverden lange tijd helemaal niets op. Gezin en organisatoren, hulpvragers en hulpgevers, bleken volledig afhankelijk van een derde partij: overheid en parlement. Dat was in deze mate een nieuwe ervaring voor de organisatie.

Juist deze nieuwe ervaring vraagt naar mijn idee om verdere doordenking. De wederkerigheid werd verdiept tot gezamenlijke afhankelijkheid. Wordt de zo gewenste wederkerigheid inderdaad verdiept wanneer de gevende partij in een situatie komt waarin ze eveneens afhankelijk is? Zo'n positie zoekt een mens niet uit vrije wil en voor een organisatie is het ook geen aantrekkelijk perspectief, maar als de situatie zich voordoet, is er wel een scherper zicht op de geweldige urgentie van de komst van het Koninkrijk en van kleine stappen in de richting ervan. Dus misschien moet die afhankelijkheid toch vaker!

Literatuur

- Crijns, H. e.a. (red.) (2004). *Barmhartigheid en gerechtigheid. Handboek diaconiewetenschap*. Kampen: Kok.
- Meiden, W. van der & Stegeman, D. (red.) (2020). *Wat wonderlijke kerkasiel. De non-stop viering in de Haagse Bethelkapel*. Middelburg: Skandalon.
- Miedema, L.P. (2005). *Wederkerigheid in het diaconaat? Diaconale begripsvorming en relatievorming in het oecumenisch diaconaat*. Gorinchem: Narratio.
- Waarde, R. van (2017). *Oog in oog. Een missiologische studie naar de betekenis van de exposurebenadering in de stedelijke context*. Utrecht: Boekencentrum Academic.

Ineke (drs. H.J.) Bakker was tot begin dit jaar directeur van Stek – voor stad en kerk, de diaconale uitvoeringorganisatie van de Protestantse Kerk en Diaconie in Den Haag.
E ineke.bakker2@gmail.com